

تحلیل نظام مدیریتی سوره کوثر

محمد علی صدیقی*

چکیده

این پژوهش به ارائه و تحلیل نظام مدیریتی سوره کوثر می‌پردازد. این کار با استفاده از گام‌هایی چون: شناسایی هدف، کلید واژه‌ها، ساختار شکلی (کلمات، عبارات، جمله‌ها) و محتوایی سوره انجام می‌گیرد، از این رو، اجزای این مدل با استفاده از آیات سوره مبارکه کوثر تبیین شده است، بوسیله دقت موشکافانه در مفاهیم و لغات بر اساس کتاب‌های تخصصی لغت شناسان و تفسیری قرآن، همچنین به تطبیق با دیگر یافته‌های علمی موجود، سعی شده به استخراج نظام مدیریتی سوره پرداخته شود، این سوره سعی در تبیین چگونگی نظام دفاعی از کارکنان سازمان دارد. در سوره‌ی کوثر خداوند به عنوان مدافع از پیامبر که سبیل و اسوه آموزه‌های اسلامی است در مقابل مشرکین که سبیل اندیشه‌ی کفر و الحاد است، با دادن کوثر به پیامبر به دفاع از پیامبرش برآمده است. در این سوره هم سنخ بودن تهدید و شیوه‌ی دفاع کاملاً رعایت شده است؛ زیرا تهدید به جنگ یا قتل نبوده، استهزاء و مسخره مشرکین فقط پیامبر را اندوهگین می‌کرده است؛ لذا خداوند در صدد جبران آن برآمده است. پیامبر را توسط خبر غیبی از آینده باخبر کرده است. در این سوره خداوند برای با انگیزه نگه داشتن پیامبر که مهم‌ترین سرمایه‌ی انسانی برای برپایی آموزه‌های اسلامی در زمین است، وارد عمل شده و از نا امید شدن پیامبر جلوگیری کرده است. خداوند این کار را با تشویق پیامبر و تنبیه مشرکان انجام داده است. در سازمان مدیر باید از سرمایه‌های سازمان مخصوصاً سرمایه‌های انسانی محافظت کند و به

*. دانش آموخته دکتری قرآن و علوم (گرایش مدیریت) جامعه المصطفی (ص) العالمیه، مجتمع آموزش

عالی قرآن و حدیث: sedighi۶۱۵۱@gmail.com

دفاع از آنها بپردازد. مدیر این کار را با انگیزه نگه داشتن نیروی انسانی برای تلاش و فعالیت برای رسیدن به اهداف انجام می‌دهد. مدیر می‌تواند از ابزارهای تشویق و تنبیه استفاده کند. **واژگان کلیدی:** نظام، نظام مدیریتی، نظام دفاعی، مدیر، کوثر، رب، دشمن.

مقدمه

در عصر حاضر یکی از دغدغه‌های پژوهشگران و دانشمندان اسلامی استخراج مواد لازم برای تشکیل نظام اسلامی از متون اسلامی است. این دغدغه را می‌توان در خطابه‌ها (خامنه‌ای، ۱۳۸۰) و پژوهش‌ها به ویژه در تفاسیر نوشته شده (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۴/۱۵۴ و ۳۵۲/۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۳: ۱۷/۲۰۰ و ۱۹/۳۵۹) و سایر متون اسلامی مشاهده کرد. بنابراین اولین پرسشی که مطرح می‌شود این است که نظام و نظام اسلامی چیست و چگونه از منابع دینی استخراج می‌گردد؟ نگارنده سعی دارد با توجه به اهمیت مسئله و عدم کار پژوهشی در حوزه کشف و استخراج نظام مدیریتی از منظر قرآن به عنوان ابتدایی‌ترین گام پژوهشی، نظام مدیریتی سوره کوثر را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد به امید آنکه زمینه و بستر چگونگی کشف و استخراج نظام مدیریتی از کلام وحی با رویکرد دانش سازمان و مدیریت فراهم گردد.

نظام

قرآن کریم در سوره‌های مختلفی به نیازهای مختلف انسان‌ها اشاره می‌کند (طه/ ۱۱۷-۱۲۳). انسان‌ها برای تأمین نیازهایشان به زندگی اجتماعی رو آورده‌اند (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۲۴) انسان‌ها برای تأمین احتیاجات (اقتصادی)، امنیت و دفاع از دارائی‌ها (حکومت)، تأمین نسل (خانواده) احقاق حقوق (قضایی)، نیاز به دین و پرستش (نیازهای روحی) و نیازهای آموزشی (مدرسه)، ساختارها و نهادهایی در اجتماع ایجاد کرده‌اند که در تعامل با هم احتیاجات فردی و اجتماعی شان تأمین می‌شود. در دانش سازمان و مدیریت و جامعه‌شناسی به هر یک از این ساختارها و نهادها نظام گفته می‌شود و به کل آنها هم نظام اجتماعی می‌گویند (بوریل و مورگان، ۱۳۸۶: ۷۸). که اداره‌ی هریک از این بخش‌ها در حوزه علم سازمان و مدیریت می‌باشد (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۱۵/ ۸۴ و ۵۴۱؛ ۱۳۸۹: ۳۷). لذا نظام عبارت است مجموعه‌ای از اجزاء که با هم در ارتباطند و به سوی یک هدفی معین در حال حرکت هستند.

در حوزه دانشی هم می‌توان نظام دانشی ترسیم کرد، مثلاً در دانش مدیریت اجزائی مثل مدیریت رفتار سازمانی، مدیریت استراتژیک، فرایندهای مدیریت، محیط، ساختار سازمان، فناوری و... اجزاء دانش مدیریت است که با هم تعامل دارند و بر هم تأثیر و تأثر می‌گذارند به سوی ترسیم حوزه دانش مدیریت و عمق بخشیدن به آن حرکت می‌کنند (لوتانز، ۱۳۷۵: ۳۸).

نظام اسلامی

نظام اسلامی به مجموعه اجزائی که برای رسیدن کلیه افراد یک امت اسلامی به مرحله‌ی لیعرفون و لیعبودن (ذاریات / ۵۶) لازم است گفته می‌شود (خامنه‌ای^۱، ۱۳۹۵). این اجزاء دارای چهار ویژگی منحصر به فرد هستند. ۱. ساختار (تعیین موقعیت، نسبت اجزاء با همدیگر) ۲. روابط پیوسته و منسجم (مقطعی نباشد اقتضای درونی داشته باشد) ۳. عقلانیت (بهره‌وری داشته باشد) ۴. حرکت سریع در جهت هدف (جوادی آملی، ۱۳۷۶: ۴۱۳).

برای ساخت اجزای یک نظام نباید به ساختن مفاهیم و تئوری و نظریه محض اکتفا کرد. علاوه بر آن باید به بعد عملیاتی و کاربردی آن توجه ویژه داشت. لذا هم باید توصیف و تبیین (هست‌ها و نیست‌ها) نوع انسانی را در حیطه‌ی فردی و اجتماعی خصوصاً در حیطه‌ی مدیریت داشت (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۷۲۸) و هم، باید هنجارها (باید و نبایدها) را مورد توجه قرار داد.

قرآن و نظام اسلامی

نوع انسانی در اولین مرحله‌ی ساختن نظامات مورد نیاز زندگی خود به عقل خود رجوع می‌کند. بنابراین نظام سازی کار عقل است (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۳۸۳). اما با توجه

۱. بعضی تصور میکنند که منظور از نظام که در اینجا گفته میشود صرفاً همین ساختار سیاسی موجود است که این را ما باید به هر قیمتی حفظ کنیم؛ تنها این نیست، نظام فقط ساختار سیاسی نیست؛ نظام یعنی ساختار سیاسی با مجموعه‌ی اهداف و آرمانهایی که در آن است. حفظ نظام، یعنی حفظ همه‌ی ارزشهایی که نظام اسلامی خودش را متعهد به آنها میداند؛ مثل عدالت، مثل پیشرفت، مثل معنویت، مثل علم، مثل اخلاق، مثل مردم‌سالاری، مثل قانون‌گرایی، مثل آرمان‌گرایی؛ آرمان‌گرایی جزو مؤلفه‌های اصلی نظام اسلامی است و نظام اسلامی بدون آرمان‌گرایی یک چیز سطحی و صوری است.

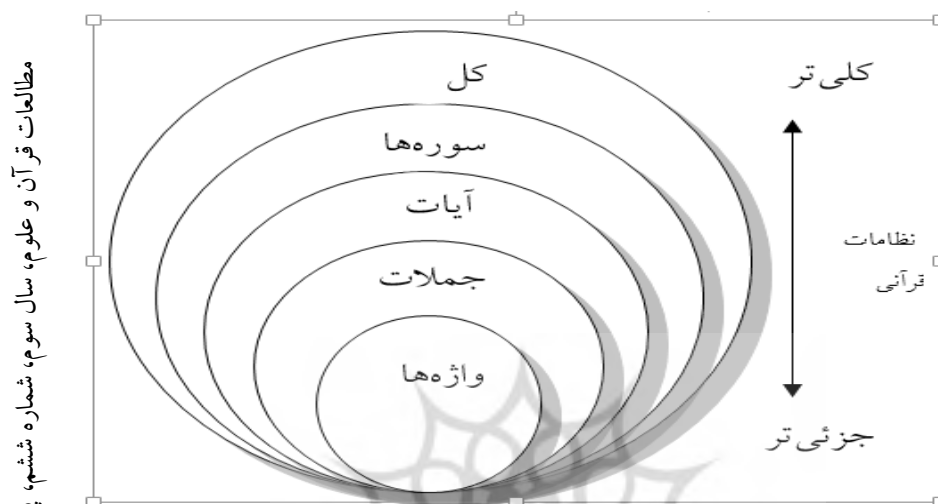
به نقص و عدم توانایی عقل برای ساخت نظامات مورد نیاز؛ نیاز به منبعی برتر از عقل احساس می‌شود. از طرف دیگر دسترسی به منبع برتر از طریق ارسال رسل و کتاب‌های آسمانی همراه آنان، میسر است؛ لذا برای ساختن نظام اسلامی باید به قرآن کریم رجوع کرد. طبق ادله عقلی و نقلی قرآن کتاب هدایت است (بقره/ ۲). قرآن هم در ساحت فردی و هم اجتماعی به هدایت می‌پردازد (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۳۳). از این رو هدایت بودن قرآن خاص و یا یک بعدی نیست، بلکه متناسب با شئون و ابعاد و عرصه‌های زندگی بشر است. لذا قرآن در ساختن خرده نظام‌های، اقتصادی، سیاسی، مدیریتی و... به کمک عقل بشر می‌آید.

عرصه‌ی سازمان و مدیریت یکی از ابعاد و جهات اصلی زندگی اجتماعی بشر معاصر است. همان طور که دیگر عرصه‌های بشر نیاز به هدایت دارد عرصه‌ی سازمان نیز احتیاج به هدایت دارد. هدایت شدن انسان در عرصه‌ی مدیریت احتیاج به ساختن خرده نظام‌های مدیریتی دارد که با هم یک کل را به وجود بیاورد و از آن به نظام مدیریتی انسانی یاد شود.

قرآن و خرده نظام مدیریتی

در عالم هستی هر نظامی از محتوا و ساختار تشکیل شده است اجزائی است که با هم در ارتباطند و یک کل، اثربخش را تشکیل می‌دهند. خرده نظام مدیریتی هم از این امر مستثنی نیست؛ لذا دارای محتوا و ساختار است. محتوا و ساختار قرآن به هدایت عقل در ساختن خرده نظام مدیریتی می‌پردازند. محتوای قرآن که همان متن آن است، از طرف حکیم و علیم نازل است. لذا تناقض در آن راه ندارد. از طرفی دیگر دارای ساختاری منسجم است. محتوای قرآن در ساختار خاص، نظامی متعالی را در بردارد. فقط لازم است

که عقل به کاوش بپردازد و آموزه‌ها و مواد آن را استخراج و با هم ترکیب کند. یا به عبارت دیگر جزء جزء اجزاء آن را استخراج و باهم ترکیب کرده و بنای بلند آن را بسازد.

ساختار قرآن

قرآن تشکیل شده از سوره‌ها؛ سوره‌های قرآن ناظر به هدفی خاصی هستند.^۱ در سطح نازل‌تر سوره‌های قرآن تشکیل شده از آیات که هر آیه جزء کوچک‌تر از یک هدفی بزرگ‌تر که در هر سوره مطرح شده بیان می‌کند. هر آیه هم سازمان یافته از جملات و جملات هم تشکیل شده از کلمات که در بین کلمات بعضی آنها مفاهیم خاصی هستند که دارای بار معنای محوری‌تر هستند که اجزاء جملات را تشکیل می‌دهند و لذا جملات

۱۸۳

۱. گرچه آیات سوره بقره به تدریج نازل شده و مشتمل بر موضوعات گوناگون است، ولی از آن‌جا که هر سوره به منزله فصلی از فصول قرآن کریم و در نتیجه دارای هدف و پیام واحد است، این سوره نیز دارای غرض واحد و جامعی خواهد بود. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، ۲ / ۳۲.

با ساختار و محتوای خود معانی خاصی را القاء می‌کند.^۱ این ساختار از جزء به کل، می‌تواند در ساختن نظام مدیریتی اسلامی به کمک پژوهشگران این عرصه بیاید. به طوری که مفاهیم مطرح در جملات هر آیه مفاهیمی را در علم مدیریت اسلامی ایجاد کرده و به ایجاد کوچک‌ترین جزء نظریه مدیریت اسلامی منجر می‌شود. جمع مفاهیم ایجاد شده در یک سوره یا چند آیه حول یک موضوع منجر به ایجاد تئوری اسلامی - قرآنی علم مدیریت ایجاد یک جزء متوسط نظام مدیریتی می‌شود. در نهایت اجزاء متوسط استخراج شده از سوره یا جمع آیات مدیریتی به شکل‌گیری نظام مدیریتی اسلامی می‌انجامد.

استخراج خرده نظام مدیریتی از سوره کوثر

برای اینکه به هدف کلی یا معرفی نظام در این سوره دست پیدا کنیم باید:

۱. شأن نزول آیات سوره بررسی شود.
۲. مفاهیم در عبارات بررسی شود. تا مفهوم مرکزی عبارات پیدا شود. سپس مفاهیم مرکزی عبارت با هم تحلیل شود تا نظام مورد معرفی سوره پیدا شود.

شأن نزول آیات سوره کوثر

۱. آیات، نقش اساسی در تشخیص هدف سوره دارد و همچنین تبیین پیوند آیات آن سوره با یکدیگر به ظاهر شدن هدف سوره می‌انجامد. چنانکه آشنایی با «شأن نزول» معتبر، در کیفیت تطبیق مفهوم جامع بر مصداق‌ها و اندراج جزئی تحت کلی فراگیر مؤثر است. همان‌گونه که بررسی دقیق مفاهیم آیات سوره، راهنمای مناسبی برای حدس به فضای نزول خواهد بود. بنابراین، هم آگاهی به فضای نزول از بیرون، شاهد خوبی برای استنباط دقیق مضامین سوره است، و هم اجتهاد کامل از درون، زمینه مساعدی برای حدس فضای نزول. غرض آن‌که، آشنایی با فضای نزول سوره و همچنین شأن نزول آیات، مفسر را در گزینش مناسبترین احتمالات در تفسیر هر آیه و نیز تبیین صحیح مطالب جامع و کلی سوره یاری می‌کند جوادی‌آملی، عبدالله، تسنیم، ۲ / ۳۷.

مفسر بزرگ شیعه علامه طباطبایی اذعان دارد که آیات سوره‌ی کوثر در پاسخ کسی نازل شده که رسول خدا (ص) را به اجاق کوری زخم زبان زد می‌زد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۰ / ۶۳۹) و این زخم زبان هنگامی بود که قاسم و عبد الله فرزندان رسول خدا (ص) از دنیا رفتند (سیوطی، ۱۴۰۴ق: ۶ / ۴۰۱؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰ / ۵۴۸).

«إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» با در نظر گرفتن اینکه کلمه «ابتَر» در ظاهر به معنای اجاق کور است، و نیز با در نظر گرفتن اینکه جمله مذکور از باب قصر قلب است، چنین به دست می‌آید که منظور از کوثر، تنها و تنها کثرت ذریه‌ای است که خدای تعالی به آن جناب ارزانی داشته (و برکتی است که در نسل آن جناب قرار داده)، و یا مراد هم خیر کثیر است و هم کثرت ذریه، چیزی که هست کثرت ذریه یکی از مصادیق خیر کثیر است، و اگر مراد مساله ذریه به استقلال و یا به طور ضمنی نبود، آوردن کلمه «ان» در جمله «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» فایده‌ای نداشت، زیرا کلمه «ان» علاوه بر تحقیق، تعلیل را هم می‌رساند و معنا ندارد بفرماید ما به تو حوض دادیم، چون که بدگوی تو اجاق کور است و یا بی‌خبر است» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۰ / ۶۳۹)؛ چون جمله «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ» در مقام منت نهادن بود، با سیاق متکلم مع الغیر (ما) آمد که بر عظمت دلالت می‌کند، و چون منظور از آن خوشدل ساختن رسول خدا (ص) بود مطلب را با واژه اعطاء که ظاهر در تملیک است بیان داشت» همان.

ساختار ظاهری سوره

الف) واژه‌ها

آیه اول: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ»

۱. اِن: از حروف مشبه بالفعل ضمیر نا اسم آن و کوثر خبر آن است. «اِن» علاوه بر

تحقیق، تعلیل را هم می‌رساند.

۲. نا: ضمیر فاعلی

۳. اعطی: فعل به معنی اعطا کردن، دادن، بخشیدن

۴. ک: ضمیر خطاب

۵. کوثر: خبر اِن مفعول دوم فعل اعطی به معنی خیر کثیر

آیه دوم: «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ»

۱. فاء: حرف تفریع یا نتیجه

۲. صل: فعل امر مخاطب

۳. ل: حرف جر برای اختصاص

۴. رب: مجرور به حرف جر بیان اختصاص جار و مجرور متعلق به صل

۵. ک: ضمیر خطاب

۶. واو: عاطفه

۷. انحر: فعل امر عطف به صل

آیه سوم: «إِن شَأْنُكَ هُوَ الْأَبْتَرُ»

۱. اِن: حرف مشبه بالفعل شأنی اسمش و ضمیر شأن هو خبر آن

۲. شأنی: اسم ان

۳. هو: ضمیر شأن مبتدا

۴. ابتر: خبر، بیان شأن

ب) عبارات و جملات

۱. اِنْ - نَا - اَعْطَى - نَا - كَ - الْكُوْثَرَ.

تأکید و تعلیل - ما - عطا کردیم - تو را - خیر کثیر.

این عبارت با تعظیم و سه نوع تأکید بیان شده است.

الف. حرف ان دلالت بر تأکید و تعلیل دارد.

ب. ساختار خطابی که حاکی از تأکید است.

ج. جمله اسمیه که سیاق آن تأکید را می‌رساند.

این عبارت در مقام منت نهادن بوده، با سیاق متکلم مع الغیر (ما) آمده که بر عظمت

دلالت می‌کند، و چون منظور از آن خوشدل ساختن رسول خدا (ص) بود مطلب را با

واژه اعطاء که ظاهر در تملیک می‌باشد بیان داشته است.

۲. فَصَلَ - لَ - رَبِّ - كَ - وَ - اَنْحَرُ

نماز بخوان - برای - خدایت - و - قربانی کن

این عبارت با فاء تفریع بیان شده که نتیجه‌ی اعطاء کوثر در آیه قبلی را بیان می‌دارد.

نتیجه‌ی اعطاء، نماز خاندن و تقدیم قربانی را بیان می‌کند.

۳. اِنْ - شَانِيَّ - كَ - هُوَ - الْاَبْتَرُ

تأکید و تعلیل - دشمن - تو - شأنش - ابتر است.

این عبارت در صدد بیان خبر و یا اتفاقی است که در آینده روی می‌دهد.

محتوای سوره

الف) واژگان

۱. اعطی: دلالت بر بخشیدن شیئی می‌کند.
۲. کوثر: بر وزن «فوعل» به معنای چیزی است که شانس آن است که کثیر باشد، و کوثر به معنای خیر کثیر است. مفسرین در تفسیر کوثر و اینکه کوثر چیست اختلافی عجیب کرده‌اند: بعضی گفته‌اند: خیر کثیر است (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۳۰/۲۴۵). و بعضی معانی دیگری کرده‌اند که فهرست وار از نظر خواننده می‌گذرد:
 - ۱- نهری است در بهشت. ۲- حوض خاص رسول خدا (ص) در بهشت و یا در محشر است. ۳- اولاد رسول خدا (ص) است. ۴- اصحاب و پیروان آن جناب تا روز قیامت است. ۵- علمای امت او است. ۶- قرآن و فضائل بسیار آن. ۷- مقام نبوت است. ۸- تیسیر قرآن و تخفیف شرایع و احکام است. ۹- اسلام است. ۱۰- توحید است. ۱۱- علم و حکمت است. ۱۲- فضائل رسول خدا (ص) است. ۱۳- مقام محمود است. ۱۴- نور قلب شریف رسول خدا (ص) است «۳». و از این قبیل اقوالی دیگر که به طوری که از بعضی از مفسرین نقل شده بالغ بر بیست و شش قول است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۳۰/۲۴۴-۲۴۵).
۳. صل: امر به نماز، ظاهر در ارکان مخصوصه
۴. رب: به معنی پرورش دهنده و تدبیر کننده و علم در ذات باری تعالی
۵. انحر: مراد از نحر بنا بر روایاتی که از طرق شیعه و سنی از رسول خدا (ص) و از علی (ع) رسیده، و نیز روایاتی که شیعه از امام صادق و سایر ائمه اهل بیت (ع) روایت کرده، دست بلند کردن به طرف گردن در هنگام تکبیر گفتن برای نماز است (بحرانی، ۱۴۱۶ق: ۴/۵۱۴؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق: ۶/۴۰۳). ولی بعضی گفته‌اند: معنایش این است که

نماز عید قربان بخوان، و شتر هم قربانی کن (چون کلمه نحر به معنای سر بریدن شتر به آن نحو خاص است، هم چنان که کلمه ذبح به معنای سر بریدن سایر حیوانات است) (سیوطی، همان)

۶. شانی: کلمه: شانی به معنای دشمن خشمگین.

۷. ابتر: کلمه ابتر به معنای اجاق کور است، این کسی که چنین زخم زبانی به آن جناب زده بود عاصی بن وائل بوده.

بعضی گفته‌اند: مراد از ابتر منقطع از خیر، و یا منقطع از قوم خویش است، که خواننده توجه فرمود این قول با روایات شان نزول نمی‌سازد.

برداشت از سوره: نظام دفاعی

نگارنده مدعی است که با توجه به مفهوم مرکزی و معنای محوری این سوره، می‌توان نظام دفاعی را برداشت کرد و به‌صورت زیر تحلیل کرد:

مفهوم مرکزی

حرف «ان» بیان می‌دارد که این اعطاء بنا بر غرضی بوده و هدفی داشته است.

الف. در این عبارت یک چیزی اعطاء شده. پس عقل می‌پرسد؟

۱. چه چیزی عطا شده؟ کوثر
۲. چرا عطا شده؟ چون عده‌ای پیامبر را مسخره می‌کردند. خداوند حکیم برای دفاع از پیامبر به او خیر کثیر اعطا کرده است.
- در این عبارت کلمه‌ی دشمن ثقل است.
۳. عوض آن (شکرش) چه بوده است؟ در این عبارت نماز و قربانی تۆمان مفاهیم کلیدی هستند.

۴. دفاع که به صورت اعطاء ایجاد شده چه تغییری ایجاد شده است؟ به نظر می‌آید بعد از نازل شدن این سوره دو تغییر باید در جامعه رخ داده باشد.

۴,۱. دلداری پیامبر و در نتیجه خوشحال شدن آن حضرت و پایداری

در راه ایمان به خدا و هدف رسالتش

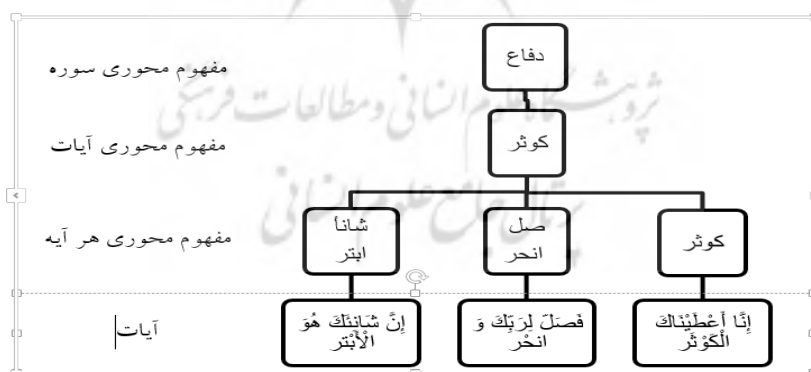
۴,۲. عتاب، تهدید، وعدهی عقاب دنیایی (ابتر شدن) و سرزنش

دشمنان پیامبر اکرم (ص).

از آنجایی که خداوند مستقیم با خود پیامبر اکرم (ص) سخن گفته و آن حضرت را مورد خطاب قرار داده به نظر می‌رسد که هدف تغییر اول بوده است. هرچند که در پی آن هدف دوم هم احتمال وقوع دارد زیرا اول دو عبارت با حرف «ان» شروع می‌شود، که بنا بر نظر اهل لغت هم تأکید و هم تعلیل را در خود دارد.

ب. تحلیل

جهت تحلیل بحث به نظر لازم می‌رسد که ابتدا جدولی جهت روشن شدن بحث ترسیم و متناسب با آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد:

به نظر می‌رسد خداوند متعال برای دفاع از پیامبرش به او کوثر عطا نموده است حال ممکن است که این سؤالها مطرح شود که عوض آن و علت آن چیست؟ از این رو

می‌توان گفت اعطای کوثر موجب پدید آمدن این پرسش‌ها شد. بقیه عبارت‌های آیه پاسخ این‌هاست. پس کلمه‌ی کوثر مفهوم مرکزی و بقیه مفاهیم حول آن شکل گرفته است. حال که به مفهوم مرکزی این سوره دست پیدا کردیم. اگر این سؤال مطرح شود که هدف از انزال این سوره چه بوده است؟ در جواب می‌توان گفت که عده‌ای از مشرکان پیامبر را مسخره می‌کردند پیامبر ناراحت بوده است لذا خداوند در صدد دفاع از طریق دل‌داری از پیامبرش و عتاب مسخره‌کنندگان و وعده‌ی عذاب به آنها بر آمده است. در نتیجه به نظر می‌رسد که غرض این سوره دفاع از پیامبر است. لذا می‌توان گفت که هدف قرآن از بیان یک واقعه تاریخی بیان جزئیات شیوه دفاع در مقابل متخاصمین و درصدد معرفی جزئیات نظام دفاعی اسلامی بوده است. از این رو اگر سوره‌ی کوثر از اختصاصات پیامبر باشد می‌توان از باب اسوه حسنه نظام دفاعی استخراج کرد. اما اگر از اختصاصات پیامبر نباشد از باب هدایت و القاء خصوصیت می‌توان نظام دفاعی را استخراج کرد.

تحلیل نظام دفاعی

غالباً دفاع از اندیشه، شخص، یا شیئی با یاری کردن و جلوگیری از شکست آن شخص یا شیئی مصداق پیدا می‌کند (دهخدا، ۱۳۴۹: واژه دفاع).

الف. دفاع از اندیشه توسط نشر آن اندیشه به صورت‌های مباشرتاً (کلامی و نوشتاری) یا

نصرت و یاری اشخاصی که آن اندیشه را نشر می‌دهند؛ صورت می‌پذیرد.

ب. دفاع از شیئی (سرزمین) هم به صورت مباشرتاً یا با نصرت و یاری (مالی، جانی،

کلامی، نوشتاری) اشخاص دیگر که مبادرت به دفاع کرده‌است مصداق پیدا می‌کند.

ج. دفاع از شخص هم با کمک و یاری شخص تبلور پیدا می‌کند.

از موارد سه گانه ذکر شده و بررسی آیاتی که کلمه‌ی نصر و مشتقات آن بکار برده شده

است. برای نظام دفاعی از قرآن چهار رکن قابل تصور می‌توان استخراج کرد.

۱. دفاع یا مدافع (دفاع کننده). در اسلام مدافع و یاری کننده خود خداوند است که یا بدون واسطه به دفاع می‌پردازد یا با واسطه و توسط مؤمنین به دفاع می‌پردازد. «وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ» (آل عمران / ۱۲۶). «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ (صف/۱۴) و «قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَ يَخْزِيهِمْ وَ يَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَ يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ» (توبه/ ۱۴).
۲. دفاع عنه: مورد دفاع در اسلام آموزه‌های اسلامی است که تجسم در پیامبر، اولیاء الهی و مؤمنین پیدا کرده است. «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ» (حج / ۳۷).
۳. دفاع علیه: در اسلام دفاع علیه آموزه‌های کفر و شرک صورت می‌گیرد که تجسم در مشرکین و کفار پیدا کرده است. «إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سِينًا لَهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ ذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ» (اعراف / ۱۵۲).
۴. طریقه‌ی دفاع: در شیوه و طریقه‌ی دفاع مهم‌ترین مسئله سنخیت تهدید و ابزار دفاع بوده که به دو صورت واقع شده است.

۴-۱- با اضافه کردن چیزی به اهل ایمان

اما اینکه چه چیزی اضافه می‌شود در شرایط مختلف متفاوت بوده است. بستگی به تهدید داشته است. اگر تهدید شدیدی مطرح بوده است دفاع با قدرت بیشتر و عینی مطرح بوده است. اما اگر تهدید از درجه‌ی کمتری مطرح بوده است. با دفاع معنوی و قوت قلب مطرح بوده است. مثال اول: فیزیکی و عینی. دفاع با قوت و شدت در جنگ بدر سه هزار ملاءکه برای دفاع از لشکر اسلام به صورت عینی نازل شده و به دفاع می‌پردازند. زیرا لشکر کفر بیش از هزار نفر جمعیت داشته با تجهیزات فراوان اما لشکر اسلام سیصد و

سیزده نفر با شش زره و هشت شمشیر و دو اسب با ترس و وحشت به جنگ آمده بودند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۳/ ۱۴۴).

«إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ * بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ» (آل عمران/ ۱۲۴-۱۲۵)؛ آنگاه که به مؤمنان می‌گفتی: «آیا [برای] شما کافی نیست که پروردگارتان، شما را با سه هزار (نفر) از فرشتگان فرود آمده، یاری‌تان کند؟! آری، اگر شکیبایی (و استقامت) کنید و [خودتان را] حفظ کنید، و [دشمنان] با همین سرعتشان به (سراغ) شما آیند، پروردگارتان شما را با پنج هزار (نفر) از فرشتگان، نشانه‌گذار، مدد خواهد کرد. مثال دوم: معنوی. هنگام صف آرایی دو لشکر جالوت و طالوت در مقابل هم با دادن صبر و استقامت به لشکر طالوت به دفاع از آنها پرداخته است. «وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» (بقره/ ۲۵۰)؛ و هنگامی که با «جالوت» و لشکریانش روبرو شدند، گفتند: «ای [پروردگار ما]! [پیمانانه] شکیبایی را بر ما فرو ریز، و گام‌های ما را استوار دار، و ما را بر گروه کافران پیروز فرمای.» (۲۵۰)

۴-۲- با کم کردن چیزی از اهل کفر و شرک

مثال اول: کم کردن قدرت دیدن مطابق با واقع: در جنگ بدر مشرکین مؤمنین را دو برابر می‌دیدند. «قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» (آل عمران/ ۱۳)؛ بی‌یقین در دو گروهی که (در جنگ بدر) با هم رو به رو شدند، نشانه‌ای (و عبرتی) برای شما بود: گروهی، در راه خدا جنگ می‌کرد؛ و [گروهی] دیگر کافر بودند، که با چشم خود، آن (مؤمن) آن را دو برابر آنان می‌دیدند. و خدا، هر کس را (شایسته بدانند و) بخواهد، با یاریش، تأیید می‌کند. قطعاً در این (ماجرا) برای صاحبان بینش عبرتی است.

نکته‌ی تکمیلی

کلمه دفاع در محاوره به عنوان جلوگیری از شکست بکاربرده می‌شود. در حالی از بررسی نزدیک به هفتاد و چهار موردی که در آیات نورانی قرآن از کلمه «نصر» و یا مشتقات آن، که حاکی از دفاع قرآن از مؤمنین بوده است نشان می‌دهد که این کلمه در معنای جلوگیری از شکست و حفظ برتری نسبت به نیروی متخاصم بکار برده شده است. همان طور که در بعضی از لغت نامه‌ها به این معنی اشاره شده است (طریحی، ۱۴۱۶ق: ۴/۳۲۵).

طراحی نظام دفاعی در سازمان

در سازمان چهار رکن نظام دفاعی مطرح در قرآن تبلور پیدا می‌کند. زیرا در سازمان چهار رکن اصلی در نظام دفاعی وجود دارد.

۱. مدافع (مدیر) مدیر یا خودش مستقیماً به دفاع از سرمایه‌های سازمان می‌پردازد یا فرایند دفاع را طراحی کرده و کسانی را به طور نیابتی مأمور این کار می‌کند.
۲. دفاع عنه: مدیر از سرمایه‌های سازمان و اهداف سازمان (فلسفه‌ی وجودی سازمان) دفاع می‌کند. سرمایه‌های سازمان هم ممکن است نیروی انسانی، تجهیزات، سرمایه نقدی، حقوق مادی و معنوی و باشد. که بر اساس توسعه معنایی کلمه‌ی دفاع (جلوگیری از شکست و حفظ برتری) شامل حفظ و رشد آنها می‌شود.
۳. دفاع علیه: مدیر در مقابل هر نیرویی که سرمایه‌های سازمان و اهداف سازمان را تهدید می‌کند به دفاع می‌پردازد.
۴. طریقه‌ی دفاع: مدیر برای دفاع از هر یک از سرمایه‌های سازمان و اهداف سازمان استراتژی خاصی را طرح ریزی می‌کند.

۴-۱- اهداف سازمان: مدیر با پویش تهدیدات در رسیدن به اهداف، رصد اتفاقی و دوره‌ایی رسیدن به اهداف و عدم انحراف از برنامه‌های طراحی شده برای رسیدن به

اهداف و ... از اهداف سازمان دفاع می‌کند (مباحث مربوط به هدف‌گذاری، برنامه ریزی عمومی و استراتژیک و نظارت و کنترل).

۲-۴- سرمایه‌های سازمان

۳-۴- سرمایه انسانی: (مباحث مربوط به تشویق و تنبیه)

۴-۴- تجهیزات: (بهره‌وری)

۵-۴- سرمایه نقدی: (اسراف و تبذیر و بهره‌وری)

۶-۴- حقوق مادی و معنوی: (جلوگیری از ضایع شدن و بهره‌برداری از آنها).

نتیجه

در سوره‌ی کوثر خداوند از پیامبر اکرم (ص) که سمبل و اسوه آموزه‌های اسلامی است در مقابل مشرکین که سمبل اندیشه‌ی کفر و الحاد است، با دادن کوثر دفاع کرده است. در این سوره هم سنخ بودن تهدید و شیوه‌ی دفاع کاملاً رعایت شده؛ زیرا تهدید به جنگ یا قتل نبوده بلکه، استهزاء و مسخره مشرکین فقط پیامبر رحمت (ص) را اندوهگین می‌کرده است. از این رو خداوند در صدد جبران آن برآمده و فرستاده‌اش (ص) را بوسیله‌ی خبر غیبی از آینده با خبر کرده است. در این سوره خداوند برای با انگیزه نگه داشتن پیامبر (ص) که مهم‌ترین سرمایه‌ی انسانی برای برپایی آموزه‌های اسلامی در زمین می‌باشد، وارد عمل شده و از نا امید شدن آن حضرت جلوگیری کرده است. این کار خداوند، برای ایشان جنبه‌ی تشویقی و برای مشرکان ماهیت تنبیهی دارد. در سازمان مدیر باید از سرمایه‌های سازمان مخصوصاً سرمایه‌های انسانی محافظت کند و به دفاع از آنها پردازد. مدیر این کار را با انگیزه نگه داشتن نیروی انسانی برای تلاش و فعالیت برای رسیدن به اهداف انجام می‌دهد. مدیر می‌تواند از ابزارهای تشویق و تنبیه استفاده کند.

منابع

قرآن کریم

۱. ابن زکریا، ابو الحسین، احمد بن فارس، معجم مقائیس اللغه، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، اول، ۱۴۰۴
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، بی تا
۳. اصفهانی، حسین بن محمد راغب، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت، دارالشامیه، بی تا
۴. آلوسی، سید محمود، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت، دارالکب الاسلامیه، ۱۴۱۵.
۵. بیانات رهبر انقلاب در ۱۳/۴/۱۳۹۵
۶. بیانات رهبر انقلاب در دیدار کارگزاران انقلاب، ۱۳۸۰/۹/۲۱
۷. جلال الدین السیوطی، عبد الرحمن، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۳.
۸. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، محقق محمد صفایی، قم، اسراء، ۱۳۸۹
۹. _____، اسلام و محیط زیست، محقق عباس رحیمیان، قم، اسراء، ۱۳۸۸
۱۰. _____، انتظار بشر از دین، محمد رضا مصطفی پور، قم، اسراء، ۱۳۸۹
۱۱. _____، تفسیر تسنیم، قم، اسراء، ۱۳۷۸
۱۲. _____، جامعه در قرآن، محقق، مصطفی خلیلی، قم: اسراء، ۱۳۸۹
۱۳. _____، سرچشمه اندیشه، محقق عباس رحیمیان، قم: اسراء، ۱۳۸۶
۱۴. _____، نسیم اندیشه، دفتر سوم، تحقق سید محمود صادقی، قم: اسراء، ۱۳۸۹
۱۵. _____، ولایت فقیه، محقق محمد محرابی، قم، اسراء، ۱۳۸۹
۱۶. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۹

۱۷. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه،
نهم، ۱۳۹۷
۱۸. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، داراحیاء التراث
العربی، ۱۳۷۲
۱۹. طبری، محمد بن جریر، تفسیر جامع البیان، بیروت، دارالکتب العلمیه، بی تا
۲۰. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران، کتابفروشی مرتضوی، ۱۴۱۶
۲۱. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث
العربی، بی تا
۲۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم، نشر هجرت، ۱۴۱۰
۲۳. گیسون و مورگان، بوریل، گارت، نظریه‌های کلان جامعه شناختی و تجزیه و
تحلیل سازمان، ترجمه محمد تقی نوروزی، تهران، سمت، ۱۳۸۶
۲۴. لطفی، امیرعلی، نظام مدیریتی قرآن، بی تا، بی نا، بی تا
۲۵. لوتانز، فرد، رفتار سازمانی، ترجمه، غلامعلی سرمد، تهران، بانک مرکزی
جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵
۲۶. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت ارشاد، ۱۴۱۶
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳
۲۸. ———، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، قم، مدرسه امام علی بن
ابی طالب، ۱۴۲۱